

Jadranka Čačić, Josip Kumpes

Institut za migracije i narodnosti
Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Primljeno: 14. 10. 1989.

IZMEĐU JUGOSLAVIJE I FRANCUSKE (POGLED NA JUGOSLAVENSKE MIGRACIJE U FRANCUSKU)

SAŽETAK

U ovom se radu sociohistorijskim i sociologijskim pristupom pokušavaju razmotriti tokovi, stanje i perspektive jugoslavenske migracije u Francusku. Autori se koriste statističkim podacima i analiziraju migracijske politike te društveno-povijesni i kulturni kontekst emigracijskog (jugoslavenskog) i imigracijskog (francuskog) društva. Jugoslavensku ekonomsku imigraciju u Francuskoj, gdje danas živi oko 100 000 osoba jugoslavenskog porijekla (najveći je broj iz Srbije bez AP) obilježava ustaljivanje i s njim povezano okupljanje obitelji. Naturalizacija (u porastu posljednjih godina), integracija (tek pokušaji francuske imigracijske politike) ili povratak mogući su ishodi za te ljude između dva društva.

Isti taj lotos koji cvate u našem podneblju, cvate na vodama tuđinskim istom tom slatkoćom, pod drugim imenom.

Rabindranat Tagor

Ako se stranac nastani u vašoj zemlji, nemojte ga ugnjetavati.

Lev 19,33

Uvod: migriranje kao sudbina

Iseljavanje, napuštanje »domaćeg ognjišta« u potrazi za boljim životom (»pečalba«) obilježava prepoznatljivom sjetom mnoge krajeve Jugoslavije.

Povijesna zbivanja i zemljopisne osobine ovoga prostora (kojega tri četvrtine čine planine) označile su jugoslavenske narode migrantskim znakom. Nerazvijene i često neslobodne balkanske zemlje nisu zadovoljavale ni osnovne potrebe većeg dijela svog stanovništva. K tomu, otvorene prema moru i u kontaktu s »novim svijetovima«, svojim žiteljima otvaraju mogućnost u traženju boljih životnih uvjeta (isprva daleko više u prekomorskim zemljama, a potom i u evropskim).

No ekonomska kriza koja je najprije zahvatila Sjedinjene Američke Države zatvorila je njihova vrata stranoj radnoj snazi (1924). Jugoslavenski migranti, ne napuštajući potpuno ustaljene putove, prinuđeni restriktivnom američkom imigracijskom politikom više se okreću zemljama Zapadne Evrope. Evropska migracija koja je dotad bila mnogo slabija od unutrašnje i prekontinentalne, postaje sve znatnija. Glavni migracijski tokovi idu prema Francuskoj, Njemačkoj, Austriji, Belgiji i Nizozemskoj.

Nakon Drugoga svjetskog rata socijalistička vlada pokušala je promijeniti migracijsku politiku smatrajući vanjske migracije neprimjerenima novome društveno-političkom uređenju. Međutim, privredne teškoće i zaostajanje za evropskim standardom potiču najprije ilegalni, a sredinom šezdesetih godina organizirani i masovniji odlazak. No već sedamdesetih godina naftna kriza usporava (i) jugoslavensku ekonomsku emigraciju. Ona mijenja svoja obilježja: ustaljuje se u zemljama primitka, obitelji se okupljaju, ideja o povratku sve više ostaje samo ideja.

Ni najnoviji događaji u Jugoslaviji ne daju dovoljno nade — čini se da će migriranje i dalje biti usud, a ne izraz mobilnosti moderna čovjeka.

Odlazak u Francusku

Iako je jugoslavenska imigracija tek mali dio ukupne francuske imigracijske populacije,¹ a ni za Jugoslavene Francuska danas nije glavna imigracijska zemlja,² povijest odlazanja ljudi naših krajeva na rad u Francusku vrlo je duga.

Već u prošlom stoljeću nizak natalitet,³ razvoj industrijske proizvodnje i razvijena poljoprivreda uvjetuju potrebu Francuske za stranom radnom snagom.⁴ Ona se još više povećala u toku i nakon Prvoga svjetskog rata zbog mobilizacije, ratnih razaranja i ljudskih žrtava.

Razloge zbog kojih je Francuska na početku 20. stoljeća glavni evropski cilj jugoslavenskih migranata treba tražiti u stimulatívnoj imigracijskoj politici nakon Prvoga svjetskog rata, ali unekoliko i u povijesnoj i kulturnoj povezanosti dviju zemalja.

Povezanost Francuske i jugoslavenskih naroda vrlo je stara; a izrazitije bijahu veze između Srbije i Francuske.⁵ Francusko-srpske veze donekle se prenose (1918) na Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1920. Kraljevina Jugoslavija).⁶

¹ Prema popisu stanovništva 1982. u ukupnoj imigracijskoj populaciji u Francuskoj udio Jugoslavena bio je 1,75% (odnosno 0,11% u ukupnoj populaciji).

² U Francuskoj se, prema jugoslavenskom popisu stanovništva iz 1981. nalazilo 5,6% ukupne jugoslavenske emigracijske populacije, i to je stavlja na peto mjesto među zemljama primitka (iza SR Njemačke, Austrije, Švicarske i Australije).

³ Krajem 19. stoljeća nacionalna lozinka Francuske upućena svim društvenim klasama bila je — »radati« (v. 31 : 9).

⁴ Francuska zapošljava stranu radnu snagu gotovo od početka 19. stoljeća, a već 1851. obuhvaća je popisom stanovništva. Isprva se radilo o pograničnim migracijama u kojima su se posebno isticali Belgijanci.

U povijesti francuske imigracije postoje tri vala: prvi imigracijski val bio je između 1885. i 1895. kojeg pretežno čine Talijani; za drugog vala (1920—1925) prvi put se organizirano uvodi radna snaga (uglavnom dolazi iz Poljske, zatim Mađarske, Jugoslavije i s Balkana); treći imigracijski val započeo je nakon Drugoga svjetskog rata, a najjači je šezdesetih godina. (v. 31 : 10—12)

⁵ Svojevrsna (ne beznačajna) dinastička veza između Francuske i Srbije potječe još iz 13. stoljeća, kada se Jelena Anžuvinska (rodakinja francuskog kralja Luja IX i njegova brata napuljskog kralja Karla I Anžuvinskog) udala za srpskog kralja Uroša I koji je, kao i njegovi nasljednici, pomagao Anžuvince. (Anžuvinci su inače tokom 14. stoljeća i hrvatsko-ugarski kraljevi.)

Kasnije pak u borbama srpskog naroda za oslobođenje od Turaka Francuska se u nekoliko navrata zalaže za nezavisnost i autonomiju Srbije (prilikom potpisivanja Pariškog mira 1856. donekle se zalaže za proširenje srpske autonomije; na Berlinskom kongresu 1878. podržava povoljnija rješenja granica Srbije; zalagala se za davanje privrednih olakšica srpskoj vladi; svojim kapitalom sudjeluje u izgradnji i korištenju prvih željeznica, isporukama topova, iskorištavanju rudnika). Pružala je diplomatsku podršku Srbiji i u svim krizama kroz koje je Srbija prolazila od 1903. do 1914. U toku Prvoga svjetskog rata Francuska je pomagala u opskrbi i naoružavanju srpske vojske, te izdržavanju izbjegličkih vlada (srpske i crnogorske). Posebno je velika njena pomoć u zbrinjavanju srpskih i crnogorskih izbjeglica. (v. : 9 ; 42; 40)

⁶ Kraljevina Jugoslavija u Francuskoj traži svog saveznika, a ona to i jest u trenucima uskladenih političkih interesa. Francuska je pak svoj odnos prema Kraljevini Jugoslaviji određivala prema svojoj vanjskoj politici koja je u nekom trenutku prevladavala (bilo da je

Međutim uzrok migracijskog vala iz jugoslavenskih krajeva na početku stoljeća (naročito poslije Prvoga svjetskog rata) prvenstveno je svojevrsno nezadovoljstvo društveno-gospodarskim prilikama (nezaposlenost, zemljom siromašno poljoprivredno stanovništvo i sl.) koje je tražilo izlaz u zemljama koje su imale potrebu za radnom snagom.

Veliki priljev radne snage upravo u Francusku pospiješen je izjednačavanjem stranih i domaćih radnika u ekonomskim i socijalnim pravima⁷ (koja bijahu dosta široka sve do nastupanja tamošnje krize).

Jugoslaveni u Francuskoj između dva rata

O prisutnosti radne snage iz jugoslavenskih zemalja francuski izvori govore već 1911,⁸ kada je u Francuskoj bilo 8.335 imigranata iz Austro-Ugarske od čega oko 16% iz današnje Jugoslavije (pretpostaviti je da to bijahu uglavnom Hrvati i Slovenci). Godine 1915. i 1916. Francuska je prihvatila veći broj ratom ugroženih Srba i Crnogoraca (dio je zaposlen u tvornicama oružja, a dio u industriji u Francuskoj i Tunisu). Mnogi su se od njih trajno naselili (ženidbom, stjecanjem materijalnih dobara). (v. 44 : 90)

Nakon Prvoga svjetskog rata u francuske rudnike dolazi velik broj Slovenaca. Dio njih stiže iz Vestfalije odakle moraju otići zbog ekonomske krize, dio zbog rudarske krize u Trbovlju. Među Slovencima osim rudara ima i industrijskih i šumarskih radnika.

Stihijski migracijski val započinje 1924.⁹ Prema podacima iz 1928 (isto: 91—95) Jugoslaveni su tada raspoređeni u nekoliko departmana. U Pas-de-Calaisu žive uglavnom slovenski rudari, u Meurthe-et-Moselle Srbi, Hrvati i Slovenci koji rade u rudnicima, industriji i poljoprivredi, a u svim većim industrijskim i rudarskim centrima Moselle ima najviše Slovenaca (u Forbachu uglavnom su rudari iz Trbovlja i Hrastnika). Malobrojni — uglavnom oni čija je situacija toliko loša da ne mogu birati — žive u Nièvreu. U Provansi su sezonski radnici i oni koji preko Marseillea i Toulona odlaze u prekomorske zemlje, a sa sličnim motivima ima ih i u Le Havreu i Cherbourgu. Razvijena lyonska industrija u to vrijeme zapošljava malo Jugoslavena, a nešto više ih je u poljoprivredi i ugostiteljstvu Bordeauxa. U Parizu su uglavnom zamatlije koji su marljivošću osigurali dobre uvjete za život, a neki vode restorane i hotele. Prema departmanu Nord usmjerili su se uglavnom Slovenci. (Nema podataka za velik dio jugoslavenskih imigranata koji su radili

antinjemačka, antisovjetska ili antitalijanska). Ranije veze sa Srbijom i Crnom Gorom osigurale su prodor francuskog kapitala na Balkan. Sudjelovanje francuskog kapitala (najviše ga je bilo u brodogradnji, elektroprivredi, rudarstvu, proizvodnji građevinskog materijala, osiguravajućim društvima i bankarstvu), kulturni utjecaji i svojevrsna zaštita jugoslavenskih interesa pogodovali su Kraljevini Jugoslaviji. Godine 1927. potpisan je Pakt o prijateljstvu i suradnji, Konvencija o arbitraži i Tajni vojni sporazum. (Ti su se odnosi donekle zahladili u vrijeme prodiranja fašizma, a izbijanjem Drugoga svjetskog rata posve su oslabili.) (v. 9)

⁷ Razlike su postojale prvenstveno u političkim pravima, a postoje još i danas. Francuska imigracijska politika zasniva se na osnovnim načelima francuske revolucije, ali integraciju imigranata ipak ograničava na ostvarivanje ljudskih prava u ekonomskoj i socijalnoj sferi života (pravu na obrazovanje, očuvanje kulturnog identiteta, socijalnu zaštitu, pravo na bolje uvjete stanovanja i sl.) dok zanemaruje njihovu političku emancipaciju. U strahu za vlastiti »nacionalni identitet« često je poticala »implantaciju« i naturalizaciju stranih radnika (o čemu svjedoče i zakoni iz 1867, 1927, 1973) (v. 38 : 25).

⁸ Jugoslavija nije sistematski pratila svoju emigraciju sve do 1927, a povratništvo do 1930 (14).

⁹ Iste godine Francuska je u Zagrebu osnovala Société Générale d'Immigration koji regulira odlazak jugoslavenske radne snage. Posredovanjem SGI u Francusku odlazi radna snaga iz Gorskog Kotara, Međimurja, Primorja i Bosne. (Preko te organizacije u Beogradu regulirano je primanje ruskih bjeGUNaca.)

Godine 1929. Francuska i Jugoslavija potpisale su i konzularnu konvenciju o nastanivanju.

u poljoprivredi i šumarstvu jer su to uglavnom bili sezonski radnici koji su često napuštali posao i mijenjali ga za posao u industriji.)

I popis iz godine 1931. potvrđuje da je najviše Jugoslavena upravo u departmanima Pas-de-Calais (3.649) i Nord (1.251) u pokrajini Nord, Meurthe-et-Moselle (3.069) i Moselle (4.870) u Loreni, Seine/Paris (3.500) i Seine-et-Oise/Yvelines (1.202) u pariškoj pokrajini, te Haut Rhin (1.262) u Alsaceu (v. 41 : S 7, S 8).

Kriza je u Francuskoj započela kasnije nego u Americi, ali naglo. To je dovelo u vrlo nepovoljan položaj mnogo stranih radnika koji su svakodnevno ostajali bez posla. Uvjeti rada uvelike se pogoršavaju (primjerice, neki rade 16—18 sati na dan) te mnogi i sami daju otkaze. Bez sredstava za put mnogi se vraćaju u Jugoslaviju pješice. Zbog učestalih povrataka iznemoglih i bolesnih radnika-migranata Jugoslavija je 1931. tražila potpisivanje konvencije o radnicima, ali je nije postigla za vrijeme krize. Godine 1935. u Francuskoj je stupio na snagu zakon o zaštiti nacionalne radne snage no Jugoslaveni su i nakon toga pronalazili načine da se zaposle (21 : 350—352).

Tablica 1

Odlazak Jugoslavena u Francusku (1927—1939) i povratak u Jugoslaviju (1930—1939)

Godina	1927.	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.	1934.	1935.	1936.	1937.	1938.	1939.
Odlazak	437	1728	8064	13593	4722	1947	2305	2629	2374	4249	7607	3722	3134
Povratak	—	—	—	2771	5750	4834	2670	2754	2284	2018	2932	5341	5767

Izvor: Iseljenički komesarijat — Zagreb (prema: 41 : S 4, S 5).

U godinama krize započinju, a pred rat se očito intenziviraju povratnički tokovi (v. tablicu 1), da bi se broj Jugoslavena u Francuskoj smanjio na oko 20.000. (Više od 3.000 jugoslavenskih imigranata sudjelovalo je u pokretu otpora.) (usporedi 25 : 6)

Migracija od 1945. do sredine šezdesetih godina

Neposredno poslije rata među Jugoslavenima u Francuskoj oživjela je izrazita volja za povratkom tako da je 1946. izmjenom nota između Jugoslavenske ambasade u Parizu i francuskog Ministarstva inozemnih poslova sklopljen sporazum o repatrijaciji. Organizirali su se veliki transporti koji su kretali iz Marseillea, Pariza, Lensa i Metza. Već iste godine vratilo se iz Francuske 2.169 (710 radnika i 1.459 članova obitelji) jugoslavenskih iseljenika (što je činilo u toj godini 80% od ukupnog broja jugoslavenskih povratnika iz svih zemalja).¹⁰

Ipak, unatoč zalaganju jugoslavenske vlade za što uspješniju repatrijaciju (prijevoz povratnika, njihov prihvat, pomoć u rješavanju stambenih problema, školovanje djece...) paralelno s procesom povratka počeo je i proces

¹⁰ Povratnici iz Francuske u Jugoslaviju od 1945—1951

Godina	1945.	1946.	1947.	1948.	1949.	1950.	1951.	Ukupno
Broj	67	2169	1225	326	87	39	1	3914

Izvor: Podaci ulazne registracije i službeni izvještaji (navedeno po: 48: 16).

reemigracije. Jugoslaveni ponovno odlaze u zemlje iz kojih su se netom vratili. Uz reemigraciju nastavlja se i emigracija. Zbog negativnog službenog stava vlade prema emigraciji od 1945. do sredine šezdesetih iz Jugoslavije se uglavnom odlazilo ilegalno preko Italije ili Austrije. Vanjske migracije dobivale su atribute političkih. U to vrijeme najznačajnija je jugoslavenska emigracija iz Slovenije (što je razumljivo i zbog njezina geografskog položaja). Preko Italije odlazilo se u Nicu, a zatim u ostale dijelove Francuske. Najčešće su putovali ilegalno (ili turistički), a zatim ostajali tražeći posao. Pomagala im je rodbina i prijatelji. Francusku su odabirali zbog toga što su relativno brzo mogli naći posao i regulirati boravak, kao i zato što su imali privremeni smještaj kod sunarodnjaka. (usporedi 4)

Suvremena ekonomska migracija

Od godine 1962. mijenja se odnos jugoslavenskih vlasti prema iseljavanju i vanjskim migracijama. Zemlja postaje otvorenija i emigracijskom politikom želi riješiti neke društveno-ekonomske probleme stanovništva (smanjiti nezaposlenost i poboljšati životni standard). Jugoslavenski ekonomski emigranti, gotovo u pravilu motivirani kratkoročnim ciljevima, polaze na tzv. privremeni rad u inozemstvo. Koliko je početkom stoljeća njihova odrednica bila prvenstveno Francuska, toliko je to u njegovoj drugoj polovini postala SR Njemačka¹¹ zbog toga što je pružala veće mogućnosti zarade i zapošljavanja strane radne snage.

Tradicionalnim načinom odlaska (individualno preko rodbine i prijatelja) a kasnije i djelatnošću Nacionalnog ureda za imigraciju¹² nastavlja se imigracija Jugoslavena u Francusku. Od 25. siječnja 1965, kada je sklopljen međudržavni sporazum o reguliranju zapošljavanja jugoslavenskih radnika u Francuskoj odlazi se organizirano, no ipak već uhodani nekontrolirani način: ne prestaju. (Od vremena migracija između dva rata nije ni bilo drugih sporazuma osim onih kojima se reguliralo stanje već postojeće emigracije u Francuskoj, kao što je Opća konvencija o socijalnom osiguranju od 5. siječnja 1950, koja je ujedno bila i prva koju je Jugoslavija potpisala sa zemljama imigracije.)

Odlazi mlada (80% emigranata staro je 20-35 godina), uglavnom muška (81,8%) i polukvalificirana radna snaga (50,1%) koja se najviše zapošljava u metalurgiji i metaloprerađivačkoj industriji (30,6%), građevinarstvu i javnim radovima (24,3%), zatim u šumarstvu i poljoprivredi (8,6%), službama u domaćinstvu (8,2%) i u tekstilnoj i sličnim industrijama (6,3%).¹³ Većina je bila smještena u nekoliko pokrajina gdje živi i danas: u pariškoj (48.351), Rhône-Alpes (5.941), Franche-Comté (4.757), Alsace (3.808), Loreni (3.095) i Provence-Côte d'Azur (2.235) (usporedi kartu 1).

Može se reći da ne postoje bitnije razlike u teritorijalnoj raspoređenosti predratne i moderne jugoslavenske imigracije (nalazi se uglavnom u pariškoj pokrajini te na sjeveru i istoku Francuske). To je prije svega posljedica imigracijske politike i potrebe za radnom snagom, ali je najvjerojatnije i potvrda da je mnogo Jugoslavena došlo u Francusku zahvaljujući animaciji i po-

¹¹ Dok je između 1927. i 1933. od ukupne jugoslavenske emigracije u Evropi u Francusku otišlo 32.796 Jugoslavena (37%) dotle ih je u Njemačku otišlo samo 6.802 (7,7%) (izračunato prema: 14: 61).

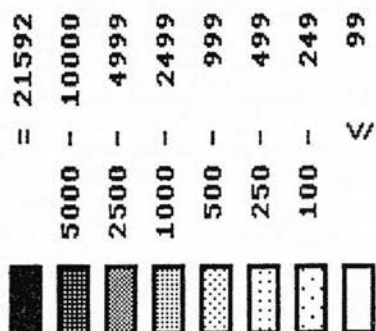
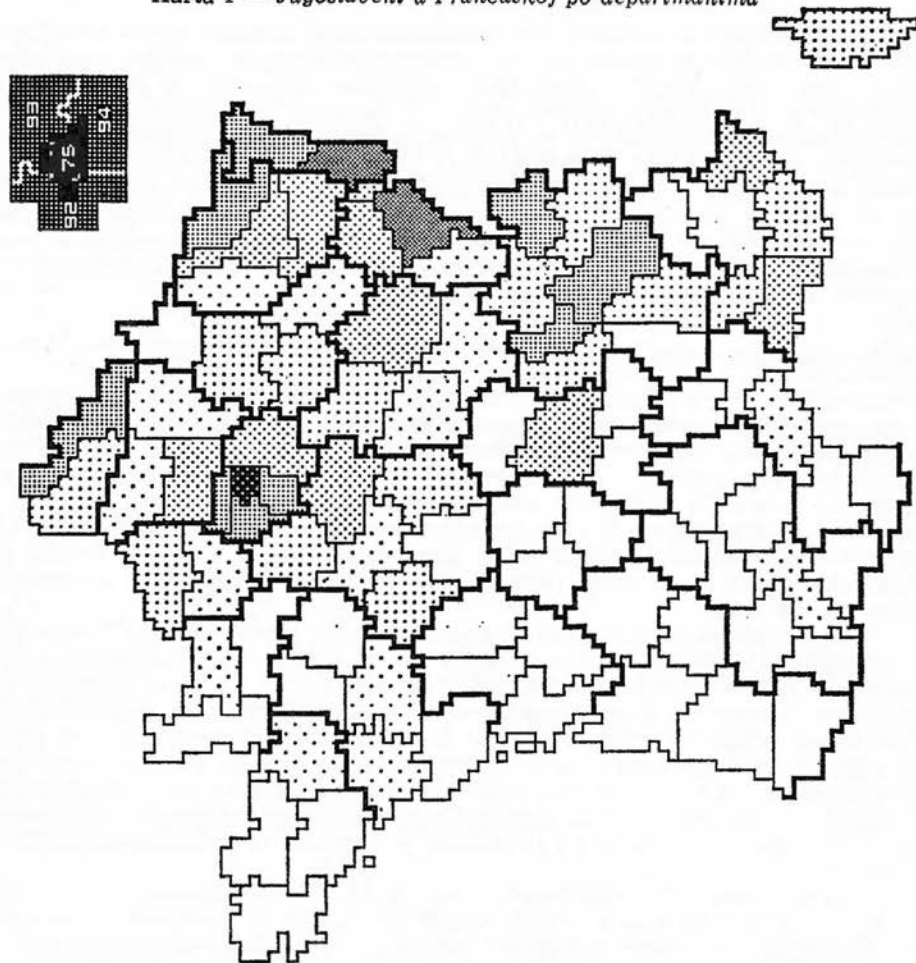
Suprotno tome, prema popisu 1981. u Francuskoj je bilo 49.134 Jugoslavena (6,5%), a u Njemačkoj 451.607 (60,1%) (izračunato prema: 20).

¹² Office National d'Immigration (ONI) osnovan je 2. 11. 1945 (7. 1. 1988. naziv mu je promijenjen u Office des Migrations Internationales - OMI).

¹³ Podaci za razdoblje 1967-1970 (prema: 10 : 48-57).

Karta 1 — Jugoslaveni u Francuskoj po departmanima

Ukupno: 78316

Izvor: Direction de la Réglementation (1. siječanj 1984) (prema: 53).

moći sunarodnjaka. U odnosu na ranije stanje (iz 1931) uočljivije se smanjio broj Jugoslavena u pokrajini Nord, a povećao u visoko industrijaliziranim Rhône-Alpes i Franche-Comté. Značajno je porastao i broj Jugoslavena u Parizu i cijeloj pariškoj pokrajini (ona je mnogostruko zanimljiva svim imigranata!) gdje ih, prema podacima iz 1984 (v. 53), ima 61,17⁰/₀.¹⁴

Popisi stanovništva u Francuskoj govore o kretanju broja Jugoslavena i ilustriraju migracijsku povijest ove populacije u Francuskoj (tablica 2). Broj imigranata godine 1931. odraz je relativno povoljne i emigracijske i migracijske politike, dok je broj migranata 1954. posljedica ograničavajuće migracijske politike od vremena velike krize do Drugoga svjetskog rata, a naročito jugoslavenske restriktivne emigracijske politike u razdoblju 1945—1962. Popis 1975. očigledno pokazuje efekte snažnog migracijskog vala druge polovine šezdesetih godina, a ponovno smanjenje broja imigranata 1982. rezultat je naftnom krizom i privrednim zastojem izazvane zatvorenosti francuskih granica (od 1974, a takav je odnos prema zemljama emigracije uglavnom zadržan i do danas; godine 1986. uvedene su vize za državljane svih zemalja osim onih država koje su članice EEZ i za Švicarce).

Tablica 2

Jugoslaveni u Francuskoj

Godina	1921.	1931.	1946.	1954.	1962.	1968.	1975.	1982.
Broj	4032	31873	20858	17159	21080	47544	70280	64420

Izvor: INSEE (prema: 4; 45).

Poslije godine 1974. francuska migracijska politika postaje restriktivna (sa stanovitim popuštanjem na početku osamdesetih godina¹⁵) i relativno je otvorena jedino regrupiranju imigrantskih obitelji (v. grafikom 1). To se reflektiralo i na obilježja jugoslavenske migracije, a posebno na njeno ustajanje.

Prema popisu 1982. u Francuskoj ima 64.420 Jugoslavena od čega 30.180 žena. U odnosu na popis 1975. ukupan broj Jugoslavena smanjio se za 8,3⁰/₀, ali se broj žena povećao za 2,1⁰/₀. Isto tako, dok se ukupna aktivna populacija smanjila za 15,1⁰/₀ ženska se povećala za 5,4⁰/₀. (v. 27) Na stanovitu feminizaciju jugoslavenske populacije upućuju i podaci o broju osoba koje se žele zaposliti (v. tablicu 3), a čini se da je sve ovo povezano i s okupljanjem obitelji.

Tablica 3

Jugoslaveni koji traže zaposlenje u Francuskoj

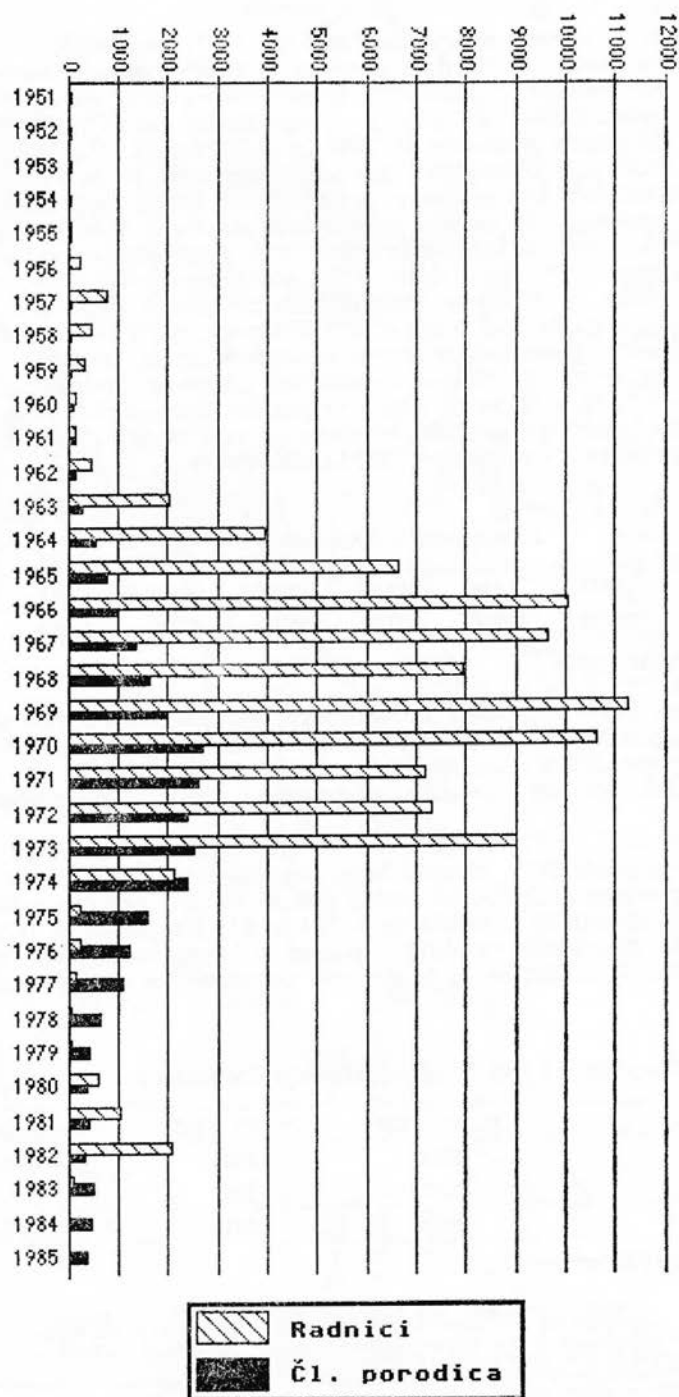
	31. 12. 1984.	31. 12. 1985.	Promjena
Muškarci	3508	3441	-1,9 ⁰ / ₀
Žene	2090	2237	+7,0 ⁰ / ₀
Ukupno	5598	5678	+1,4 ⁰ / ₀

Izvor: MASE — ANPE (prema: 30).

¹⁴ Zanimljivo je spomenuti da je Francuska (a posebno Pariz kao svjetski kulturni centar) osim ekonomskih migranata privukla i mnoge intelektualce pa tako i jugoslavenske (npr. A. G. Matoša, T. Ujevića, D. Kiša, R. Supeka, V. Veličkovića itd.).

¹⁵ Porast broja stranih radnika 1981. i 1982. u Francuskoj treba povezati s liberalizacijom pri reguliranju statusa stranaca koji su do tada bili u službeno nereguliranom položaju.

Grafikon 1 — Kretanje useljavanja u Francusku radnika (1955—1985) iz Jugoslavije i članova njihovih obitelji (1951—1985)

Izvor: ONI (prema: 4; 26; 13; 29).

(O ustaljivanju jugoslavenske populacije na neki način govori i neprestano smanjivanje broja sezonske radne snage — od 200—300 radnika godišnje krajem sedamdesetih godina njihov je broj 1985. pao na samo 75 /v. 29 : 40/.)

Napokon, zanimljivo je spomenuti još jedno obilježje jugoslavenske imigracije, a to je vidan porast broja onih koji od sredine sedamdesetih godina prihvaćaju francusko državljanstvo (v. tablicu 4). Popis od 1982. pokazuje da je bilo naturalizirano 27,7⁰/₀ ukupne populacije imigranata, a Jugoslavena 25,5⁰/₀ (vrlo je visok postotak naturalizacije kod Jugoslavena starijih od 65 godina — 53,7⁰/₀) (v. 11).

Tablica 4

Naturalizacija Jugoslavena u Francuskoj 1968—1982

	broj naturaliziranih			% od uk. nat.		promjena		
	1968.	1975.	1982.	1968.	1982.	1968.	1975.	1982.
Jugoslaveni	15840	16715	21110	1,2	1,5	100,0	105,5	133,2
Uk. nat. u F.	1316320	1392010	1421568	100,0	100,0	100,0	105,7	108,0

Izvor: INSEE — Recensements 1968, 1975, 1982 (prema: 11).

I jugoslavenski popisi stanovništva 1971. i 1981. pokazuju smanjivanje broja jugoslavenskih radnika u Francuskoj. Podaci pak o republičkoj pripadnosti migranata (tablica 5) upućuju i na neke druge osobitosti suvremene jugoslavenske emigracije u Francusku. Odmah je uočljivo da je najveći broj jugoslavenskih emigranata iz Srbije (70,8⁰/₀), odnosno iz Srbije bez autonomnih pokrajina (63,5⁰/₀). Ovo, premda samo po sebi značajno, još je zanimljivije pogledamo li koliki je udio emigranata u Francuskoj u odnosu na ukupan broj emigranata (v. kartu 2). Naime, dok taj udio (po popisu iz 1981) za Jugoslaviju iznosi 5,6⁰/₀, on za Srbiju (bez autonomnih pokrajina) iznosi čak 15,3⁰/₀. Za Crnu Goru taj je udio približan jugoslavenskom prosjeku, a u svim ostalim republikama (i autonomnim pokrajinama) daleko je manji (v. tablicu 5).

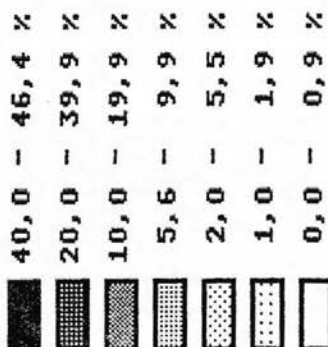
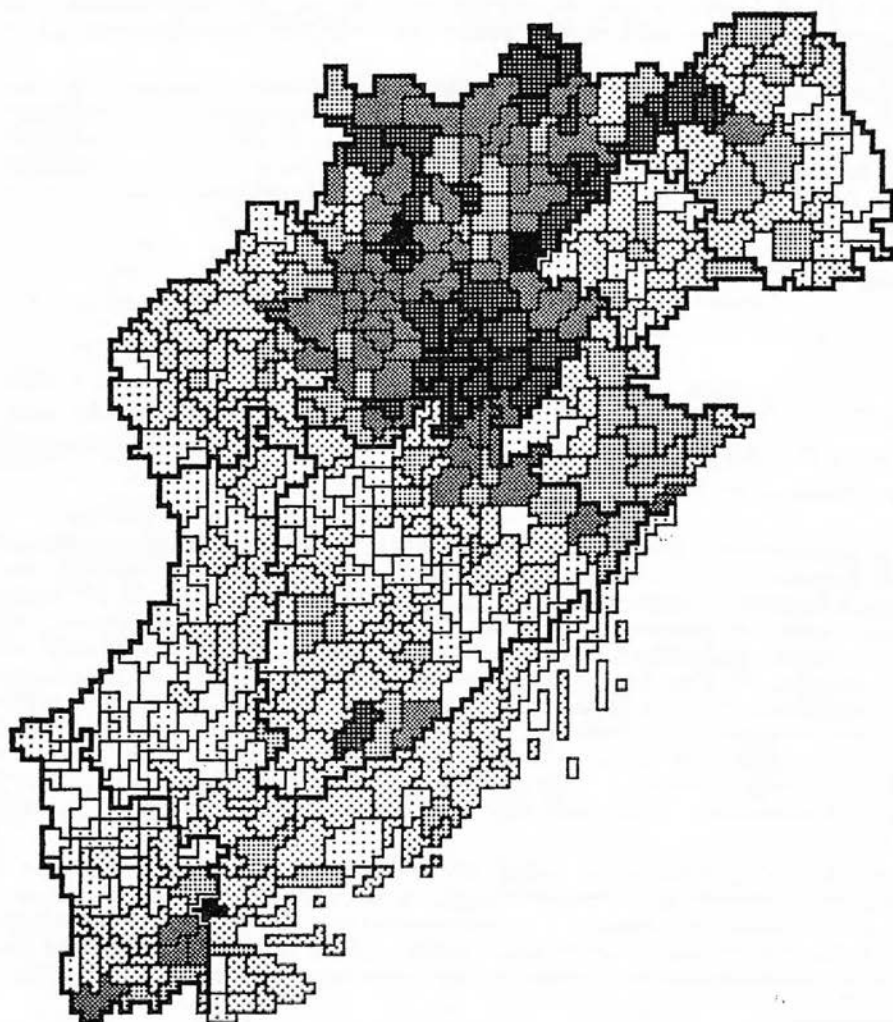
To što se u Francuskoj nalazi (i) proporcionalno najviše migranata iz Srbije bez autonomnih pokrajina¹⁶ teško bi se moglo uzeti kao slučajnost (a čini se da unekoliko upućuje i na svojevrsnu etničku osobitost ove emigracije).¹⁷ Za ovo svakako postoji više uzroka, ali su najvjerojatnije dosta značajni oni što proizlaze iz osobina seoske emigracije iz nekih krajeva Srbije.¹⁸

¹⁶ To također potvrđuje i udio emigranata u Francuskoj u odnosu na ukupno stanovništvo koji za Jugoslaviju iznosi 0,22%, a za Srbiju bez autonomnih pokrajina najviši je i iznosi 0,55%.

¹⁷ Zanimljivo je u ovom kontekstu napomenuti i to da udio emigranata u Njemačkoj u odnosu na ukupan broj emigranata za Srbiju bez pokrajina iznosi 31,6% i da je znatno manji od jugoslavenskog prosjeka (51,6%).

¹⁸ Iz Srbije (za razliku od Hrvatske i Slovenije, primjerice) relativno kasno počinje emigriranje, i to pretežno seoskog stanovništva (prema popisu stanovništva iz 1971. iz Srbije bez pokrajina 66,5% emigranata bilo je seoskog porijekla). Ovo stanovništvo nema razvijenu iseljeničku tradiciju, patrijarhalnim odnosima vezano je uz rodno tlo, a mobilnost mu na svojevrsan način sputavaju i predodžbe i predrasude o pojedinim zemljama, a posebno o onima s kojima postoji nepovoljno povijesno iskustvo. Iako ovim razlozima ne možemo (dakako naj snažnije su ipak djelovali faktori međunarodnog tržišta rada) dokraja objasniti suvremenu ekonomsku emigraciju iz Srbije, oni imaju određen značaj za njen (kasniji) početak i širenje (naročito u nekim dijelovima Srbije). Iz nekih sela Pomoravlja i Sumadije, na primjer, gotovo nitko nije otišao na rad u SR Njemačku i Austriju dok je odatle udio emigranata u Francuskoj velik. (v. 49 : 19—36)

Karta 2 — Udio emigranata u Francuskoj u odnosu na ukupan broj u inozemstvu

Prosjek: 5,6 %

S tim su u vezi i povijesna iskustva, a čini se da pri tome donekle valja imati na umu i povijesne i kulturne veze između Srbije i Francuske (isto unekoliko vrijedi i za povezanost između Crne Gore i Francuske).¹⁹

Broj emigranata (i apsolutni i relativni) iz ostalih republika koje su tradicionalno najснаžnije jugoslavenske emigracijske zone (npr. Hrvatska i Slovenija) jest (statistički) zanemarljiv. No, kada je o Slovencima riječ, valja napomenuti da pored malobrojnih suvremenih migranata u Francuskoj danas živi već i četvrta generacija nekadašnjih migranata slovenskog porijekla (4).²⁰

Tablica 5

Jugoslaveni u Francuskoj prema republikama (i autonomnim pokrajinama) porijekla

Republike i pokrajine	1971.		radnici		čl. por.	1981.		ukupno		
	broj	‰	broj	‰		broj	broj	‰	‰ u F od uk. u ino.	‰ u F od uk. stan.
Bosna i Hercegovina	3427	9,3	2803	8,5	2031	4834	9,8	2,6	0,12	
Crna Gora	635	1,7	554	1,7	462	1016	2,1	5,4	0,17	
Hrvatska	5748	15,5	3206	9,7	1844	5050	10,3	2,4	0,11	
Makedonija	1455	3,9	1292	3,9	1194	2486	5,1	2,5	0,13	
Slovenija	770	2,1	752	2,3	191	943	1,9	1,8	0,05	
Srbija	24947	67,5	24294	73,8	10511	34805	70,8	11,3	0,37	
bez AP	21330	57,7	22052	67,0	9146	31198	63,5	15,3	0,55	
AP Kosovo	1012	2,7	596	1,8	650	1246	2,5	3,2	0,08	
AP Vojvodina	2605	7,0	1646	5,0	715	2361	4,8	3,6	0,12	
UKUPNO	36982	100,0	32901	100,0	16233	49134	100,0	5,6	0,22	

Izvor: Popis stanovništva 1971. i 1981 (prema: 32; 30).

Između francuskoga i jugoslavenskog društva

Početne namjere Jugoslavena da se vrate u domovinu nakon godinu-dvije kada ostvare neke ekonomske ciljeve (usporedi 36) zamijenio je produženi boravak na »privremenom radu«. Nesnalaženja, nepoznavanje jezika, rad »na crno« i otežani radni uvjeti postepeno su prerastali u napredovanja na poslu i poboljšanje životnog standarda. Jugoslavenski radnici cijelo vrijeme vode dvojni život — rade mnogo (često prekovremeno) i štede a u Jugoslaviji kupuju zemlju i grade velike kuće u rodnim mjestima. Namjeru da se što prije vrate potvrđuje nespornost da nauče francuski jezik (koji uglavnom dobro razumiju, ali mnogi teško i loše govore i čitaju, a gotovo nikako ne

¹⁹ Obrazovanje, na primjer, srpskih i crnogorskih vladara u Francuskoj utjecalo je na prodiranje francuske kulture i njegovanje francuskog jezika u tim krajevima što je i kasnije, može se pretpostaviti, u stanovitoj mjeri povezano, pored svih drugih činilaca, s relativnom preferencijom migriranja u Francusku.

Vidi i bilješke 5 i 6.

²⁰ Danas u Francuskoj živi oko 20.000-30.000 Slovenaca odnosno ljudi slovenskog porijekla (naturaliziranih Slovenaca i djece iz mješovitih brakova). Većina ih je u Francusku došla s prvim emigracijskim valom (odmah nakon Prvoga svjetskog rata). Naturalizirali su se, ali su mnogi zadržali elemente slovenskog nacionalnog i kulturnog identiteta. Već 1920-ih godina osnovali su društva Sv. Barbare (zaštitnice rudara) i mnogobrojna pjevačka i druga društva od kojih neka djeluju i danas. (v. 4)

pišu ni nakon dvadesetak godina boravka u Francuskoj) kao i neintegriranost u društveni i politički život (čak ni onoliko koliko im je to omogućeno).²¹ Time (moglo bi se reći gotovo dobrovoljno) ostaju na marginama francuskog društva. Druže se između sebe, vrlo rijetko s indigenim stanovništvom (ovisno o koncentraciji Jugoslavena na jednom području: što je ona veća, manja je povezanost s Francuzima), još manje s ostalim imigrantima (ovo se ne odnosi na pripadnike druge generacije). Na poslu se nastoje potvrditi prvenstveno radom, ne angažiraju se u sindikatima i ne organiziraju u borbi za svoja prava kao mnogi radnici-migranti i francuski radnici. Najvažnije im je zadržati zaposlenje i ne upadati u oči ničim što bi to zaposlenje dovelo u opasnost. Velik broj jugoslavenskih radnika potekao je sa sela i apolitičan je, a neangažiranje u sindikalnom pokretu podržavaju savjetima i jugoslavenska diplomatska predstavništva.

Sve ovo govori o neintegriranosti u (ionako poprilično zatvoreno) francusko društvo. Društveni je život uslijed toga uglavnom reduciran na međusobne kontakte i druženje u jugoslavenskim klubovima i udruženjima.²² No klubovi koji su u početku privlačili mnoge Jugoslavene (nakon svog osnivanja sedamdesetih godina) često su samo surogat stvarnih socijalnih kontakata koji se ne ostvaruju ni u francuskom društvu (zbog neintegriranosti i života na marginama) ni u jugoslavenskom (zbog odsutnosti). S jedne strane neuključenost u život francuskog društva, s druge sve veća odvojenost od kraja porijekla produžava i neizvjesnost odluke o eventualnom povratku.

Istovremeno, ustaljivanje imigracijske populacije u Francuskoj i sazrijevanje tzv. druge generacije stranaca iziskuje i promjene u koncepciji imigracijske politike (koja stoji u vezi s ostalim političkim promjenama i previranjima kako u zemlji tako i unutar Evropske zajednice). Višekulturnost francuskog društva ne počiva samo na unutarnjoj etničkoj šarolikosti, na kolonizatorskoj prošlosti i mnogobrojnim raznovrsnim kulturnim kontaktima već i na značajnom udjelu imigracijske populacije koja više od jednog stoljeća ostavlja tragove u svakodnevnom životu Francuske (usp.: 38; 37; 45; 24). Upravo svijest o neizbježnoj uzajamnosti dodira različitih ljudi i kultura zasnovanih na osnovnim socijalnim motivima (kao što je motiv za samopotvrđivanjem) dovela je do integracijske imigracijske politike.²³ Jedan od njenih najznačajnijih i najobuhvatnijih vidova u Francuskoj jest pokušaj ostvarivanja interkulturalističkog koncepta društva.²⁴

²¹ Posebnu ulogu u integraciji stranaca odigrava Fond socijalne akcije za strane radnike (Fonds d'Action Sociale pour les Travailleurs Etrangers — F. A. S.) čije su aktivnosti vezane uz smještaj i stanovanje radnika-imigranata i njihovih obitelji, organiziranje obrazovanja i prekvalifikacije imigranata te njihove društveno-kulturne promocije u Francuskoj.

²² Inače je tradicija jugoslavenskih udruženja duga. Godine 1900. udruženje srpskih studenata »Zora« okupljalo je i ostale Jugoslavene. Između dva rata bilo je više udruženja i časopisa.

Koristeći pravo na udruživanje sedamdesetih godina (ponovno mnogobrojni) Jugoslaveni osnivaju klubove i udruženja koje objedinjuje »Savez klubova, društava i udruženja jugoslavenskih građana u Francuskoj« u Parizu (od 1986. Savez izdaje list »Zajedno/Ensemble«).

²³ Ostvarivanje francuske integracijske imigracijske politike prema riječima Claudea Evina, ministra za solidarnost, zdravlje i socijalnu zaštitu zasniva se prvenstveno na brizi za oživotvorenje već postojećih prava imigranata, a ne u stvaranju novih (v. 15). To znači da stranci, ukoliko ne pristanu na naturalizaciju ni dalje neće moći participirati u političkom životu zajednice (čak ni lokalne), a to dovodi u sumnju »integracijsko« u imigracijskoj politici.

Promjene u zakonskoj regulativi koja se odnosi na strance, a koje su stupile na snagu u kolovozu 1989. proširuju prava migranata utoliko što ih uglavnom vraćaju na staro uzimajući pri tom u obzir i modificirajući određene odredbe Ukaza od 2. studenoga 1945. Time se ublažuju i poništavaju neke odredbe Zakona što je donesen na inicijativu desnice u rujnu 1986. (v. 39)

²⁴ Interkulturalistički koncept Evropskog savjeta (politika koja vodi ostvarivanju nove, interkulturne, sinteze suvremenih društava) u Francuskoj se najpotpunije provodi koncepcijom i praksom interkulturalnog odgoja.

Umjesto zaključka: povratak — stvarnost i perspektive

Dosadašnje stimuliranje povratništva (s francuske strane) nije se bitno odrazilo na povratničke tokove.²⁵ Među uzrocima treba spomenuti jugoslavensku politiku prema radnicima povratnicima. Mogućnost kupovine radnih mjesta i bavljenja tzv. »malom privredom« nije dovoljno stimulativna ne samo zato što je sve otežano administrativnim zavrzlamama nego i nesigurnošću na jugoslavenskom tržištu.

Otpuštanja s posla, garantirana novčana pomoć i razmišljanje o školovanju²⁶ djece ipak navode dio radnika na povratak. Usporedbom broja Jugoslavena koji su 1977—1981. primili pomoć za povratak u Jugoslaviju s brojem onih koji su došli u Francusku može se zaključiti da postoji tendencija povratka mada veoma slaba. Od 1977. do 1981. pomoć za povratak iskoristilo je 6.966 Jugoslavena (v. 26), a uselilo se u Francusku 4.934.²⁷ Slično nam govori i procjena da je 1975—1982. Francusku definitivno napustilo blizu 14.000 Jugoslavena i da u tom razdoblju na 130 izlazaka dolazi 100 ulazaka jugoslavenskih migranata (v. 54).

Postoje i suptilniji razlozi ostanka u Francuskoj od onih ekonomske naravi. Uzmimo za primjer, dvadesetak godina »privremenog« boravka u inozemstvu zahtijevalo bi reintegraciju i resocijalizaciju u Jugoslaviji. Udajavajući se i godinama gradeći druge navike i potrebe, povratak im, unatoč nostalgiji, postaje sve teži. A u međuvremenu mnoge su se obitelji našle na okupu i, što se možda doimlje kao najvažnije — tu su pripadnici druge generacije, većinom rođeni i školovani u Francuskoj. Oni teško mogu prihvatiti novu sredinu (bez obzira što je to zemlja njihova porijekla) kada im je ona nepoznata, a životnim standardom neprivačna. Njihov odnos prema povratku u Jugoslaviju posljedica je interakcije više činilaca: posljednjih godina restriktivne francuske imigracijske politike koja unatoč pokušajima integrira-

Započeto je 1975. osnivanjem Centara za obrazovanje i informiranje u vezi sa školovanjem djece migranata (Centre de formation et d'information pour scolarisation des enfants des migrants — CEFISEM) čija je uloga priprema nastavnika da svojim radom doprinesu što boljoj integraciji djece stranih radnika u francuski školski sistem. Centri nastoje obuhvatiti i strane nastavnike koji poučavaju »jezik i kulturu porijekla«.

Interkulturalno djelovanje ne iscrpljuje se provođenjem interkulturalnog odgoja u školi (organiziraju se izložbe poput »Les enfants d'immigration« u Beaubourgu) i u radu s »drugom generacijom« već se pokušava društveno promovirati i odrasle. (usporedi 43)

²⁵ Godine 1986. potpisan je bilateralni protokol između Jugoslavije i Francuske kojim se jugoslavenskim povratnicima iz Francuske garantira financijska pomoć pri rješavanju problema reintegracije.

²⁶ Načelo jednakog prava svih na obrazovanje u stvarnosti se teško ostvaruje što je samo prilog više horizontalnoj socijalnoj pokretljivosti unutar francuskog društva.

Istraživanja pokazuju da su djeca jugoslavenskih radnika u prosjeku uspješniji učenici nego djeca ostalih ekonomskih imigranata:

	Odlični	Vrlo dobri	Dobri	Dovoljni	Nedovoljni	Ukupno
Jugoslaveni	16,0	40,0	30,0	11,0	3,0	100,0
Ukupno	8,7	29,1	32,5	19,5	10,0	100,0

(Navedeno prema: 5.)

Usprkos tome ona se, kao i djeca drugih imigranata nalaze u većem postotku u skraćenom ciklusu obrazovanja nego francuska djeca. Tako, na primjer, dok je u skraćenom ciklusu 18,5% Francuza, stranaca je 29,4%, a Jugoslavena 23,4% (v. 8 : 85).

²⁷ Podaci od 31. prosinca 1988. govore da je 1.156 Jugoslavena steklo pravo na korištenje pomoći za povratak (odnosi se samo na one koji su podnijeli zahtjev nakon odluke francuske vlade godine 1984. da uvede sistem pomoći za povratak u zemlje porijekla strancima koji žele napustiti Francusku). Taj broj uključuje njihove supružnike i djecu (ukupno 3.083 osobe). Ako se usporede podaci od 1987. i 1988. uočljivo je da se smanjio broj zahtjeva za pomoć pri povratku od 99 na 54, a ukupan broj osoba na koje se zahtjev odnosi od 622 na 126. (v.: 18; 19)

Najviše povratnika namjerava se baviti poljoprivredom (52,6%), a zatim prijevozništvom (15,4%) te trgovinom (13,4%) itd. (v. 3).

nja imigranata ipak, čini se, vodi njihovoj asimilaciji; jugoslavenske migracijske politike koja ne osigurava dovoljno prihvatljive uvjete povratka, a ne stimulira integraciju u Francuskoj; ambivalentnih aspiracija roditelja (koji grade kuće u Jugoslaviji, a odlažu povratak).

Najnovije promjene koje kani provesti jugoslavenska vlada okrećući se tržišnoj privredi i ulaganju stranog kapitala u nju mogle bi biti poticaj emigrantima za povratak iz (ne samo) Francuske (to više što tamo za svoj povratak mogu dobiti značajnu financijsku pomoć). Bilo bi to ujedno ostvarenje početnog sna mnogih — postati »privatnik« (36). Prilika je to pripadnicima druge generacije koji su obrazovaniji od roditelja da poboljšaju svoj socijalni status (što im je tretiranim kao ekonomskim imigrantima u Francuskoj teško).

Međutim, politička previranja i ekonomska nesigurnost što dominiraju današnjim životom Jugoslavije mogu kod migranata-povratnika povećati neodoljivost i biti razlog više da ostanu tamo gdje im se egzistencija čini sigurnijom. Može to biti i Francuska u kojoj danas — ukoliko bi se podacima popisa stanovništva pridružio broj onih čiji boravak nije reguliran, te izbjeglica²⁸ i broj naturaliziranih — vjerojatno živi oko 100.000 osoba jugoslavenskog porijekla.

Prilog 1

Jugoslaveni u Francuskoj po departmanima

Departman	Broj	Departman	Broj	Departman	Broj
01 Ain	402	33 Gironde	99	65 Pyrénées-Orientales	9
02 Aisne	190	34 Hérault	121	67 Bas-Rhin	1291
03 Allier	80	35 Ile-de-Vilaine	116	68 Haut-Rhin	2517
04 Alpes-de-Haute-Provence	35	36 Indre	12	69 Rhone	2131
05 Hautes-Alpes	52	37 Indre-et-Loire	275	70 Haute-Saône	589
06 Alpes-Maritimes	805	38 Isère	1126	71 Saône-et-Loire	236
07 Ardèche	57	39 Jura	150	72 Sarthe	69
08 Ardennes	73	40 Landes	7	73 Savoie	425
09 Ariège	5	41 Loir-et-Cher	153	74 Haute-Savoie	1126
10 Aube	433	42 Loire	278	75 Paris	21592
11 Aude	22	43 Haute-Loire	50	76 Seine-Maritime	487
12 Aveyron	21	44 Loire-Atlantique	204	77 Seine-et-Marne	961
13 Bouches-du-Rhône	763	45 Loiret	664	78 Yvelines	1743
14 Calvados	102	46 Lot	8	79 Deux-Sèvres	19
15 Cantal	29	47 Lot-et-Garonne	29	80 Somme	146
16 Charente	15	48 Lozère	10	81 Tarn	16
17 Charente-Maritime	34	49 Maine-et-Loire	175	82 Tarn-et-Garonne	13
18 Cher	255	50 Manche	24	83 Var	259
19 Corrèze	20	51 Marne	336	84 Vaucluse	321
20 Corse	274	52 Haute-Marne	100	85 Vendée	20
21 Côte-d'Or	735	53 Mayenne	19	86 Vienne	49
22 Côtes-du-Nord	13	54 Meurthe-et-Moselle	890	87 Haute-Vienne	26
23 Creuse	21	55 Meuse	125	88 Vosges	537
24 Dordogne	17	56 Morbihan	16	89 Yonne	453
25 Doubs	3107	57 Moselle	1543	90 Territoire-de-Belfort	911
26 Drôme	396	58 Nièvre	146	91 Essonne	1142
27 Eure	190	59 Nord	1014	92 Hauts-de-Seine	5348
28 Eure-et-Loir	363	60 Oise	659	93 Seine-Saint-Denis	9490
29 Finistère	31	61 Orne	61	94 Val-de-Marne	6623
30 Gard	79	62 Pas-de-Calais	317	95 Val-d'Oise	1452
31 Haute-Garonne	115	63 Puy-de-Dôme	814	FRANCUSKA	
32 Gers	29	64 Pyrénées-Atlantiques	15	UKUPNO	78316
		65 Hautes-Pyrénées	6		

Izvor: Direction de la Réglementation (1. 1. 1984) (prema: 53).

²⁸ Godine 1981. u Francuskoj je bilo 4.783 izbjeglica i 55 apatrida jugoslavenskog porijekla (52 : 8).

Prilog 2

Kretanje useljavanja u Francusku radnika (1955—1985) iz Jugoslavije i članova njihovih obitelji (1951—1985)

Godina	Radnici	Članovi obitelji	Godina	Radnici	Članovi obitelji	Godina	Radnici	Članovi obitelji
1951.	—	48	1963.	2044	310	1975.	212	1571
1952.	—	70	1964.	3947	522	1976.	238	1253
1953.	—	64	1965.	6853	763	1977.	137	1078
1954.	—	58	1966.	10035	1017	1978.	81	658
1955.	67	45	1967.	9670	1371	1979.	71	434
1956.	230	22	1968.	7933	1652	1930.	620	362
1957.	805	49	1969.	11270	1938	1981.	1051	409
1958.	481	89	1970.	10320	2703	1982.	2061	358
1959.	311	43	1971.	7187	2517	1983.	111	500
1960.	161	112	1972.	7317	2374	1984.	31	454
1961.	169	151	1973.	9026	2523	1985.	35	359
1962.	490	178	1974.	2195	2395			

Ivor: ONI (prema: 14; 20; 13; 29).

Prilog 3

Broj Jugoslavena u inozemstvu i udio u Francuskoj po općinama SFR Jugoslavije

Općina	U Francuskoj			1	2	3	4	1	2	3	4
	Ukupno u ino.	Broj	% od ukupno u ino.								
1	2	3	4								
SR BOSNA I HERCEGOVINA											
Banovići	385	13	3,4	Donji Vakuf	415	13	3,1	Prnjavor	3723	232	6,2
Banja Luka	7138	272	3,8	Duvno	5349	3	0,1	Prozor	1345	10	0,7
Bužac	3235	86	2,6	Foča	1110	141	12,7	Pucarevo	663	30	4,5
Bijeljina	5218	205	3,9	Fojnica	703	10	1,4	Rogatica	509	72	14,1
Bileća	232	44	15,6	Gacko	153	10	6,5	Rudo	463	93	19,9
Bosanska				Glamoč	564	14	2,5	Sanski Most	3337	83	2,3
Dubica	3131	77	2,5	Goražde	922	82	8,4	Sarajevo uže			
Bosanska				Gornji Vakuf	1802	14	0,8	područje	6476	208	3,2
Gradiška	4196	72	1,7	Gračanica	1681	35	2,1	Hadžići	428	27	6,3
Bosanska				Građacac	3058	35	1,1	Ilijaš	510	11	2,2
Krupa	2093	143	4,8	Grude	2251	46	2,0	Pale	307	18	5,9
Bosanski				Han Pijesak	96	4	4,2	Trnovo	95	5	5,3
Brod	1659	42	2,5	Jablanica	497	7	1,4	Skender Vakuf	813	22	2,7
Bosanski				Jajce	1224	50	4,1	Sokolac	323	35	10,5
Novi	1261	25	2,1	Kakanj	2177	15	0,7	Srbac	2499	82	3,3
Bosanski				Kalesija	1853	21	1,1	Srebrenica	185	4	2,2
Petrovac	495	118	29,9	Kalinovik	90	0	0,0	Srebrenik	1786	21	1,2
Bosanski				Kiseljak	1571	27	1,7	Stolac	502	9	1,8
Samac	3017	33	1,1	Kladanj	415	33	9,2	Sekovići	197	5	2,5
Bosansko				Ključ	1487	61	4,1	Sipovo	731	52	7,1
Grahovo	479	70	14,6	Konjic	1338	50	3,7	Teslić	2334	44	1,6
Bratunac	314	19	5,5	Kotor Varoš	1844	33	2,1	Tešanj	1740	33	1,9
Brčko	7127	102	1,4	Kreševo	617	21	3,4	Titov Drvar	221	13	5,9
Breza	371	12	3,2	Kupres	853	11	1,3	Travnik	2297	68	3,0
Bugojno	1759	31	1,8	Laktaši	1370	90	6,6	Trebinje	400	23	5,5
Busovača	729	4	0,5	Lištica	2936	39	1,3	Tuzla	2981	39	1,3
Cazin	3501	43	1,2	Livno	6239	23	0,4	Ugljevik	1306	58	4,4
Cajnice	293	27	13,3	Lopare	2176	9	0,4	Vareš	715	37	5,2
Capljina	768	2	0,3	Lukavac	1611	30	1,9	Velika Kladaša	1913	20	1,0
Celinac	899	71	7,9	Liubinje	53	3	5,7	Visoko	644	15	2,3
Čitluk	1715	26	1,5	Liubuški	2256	49	1,5	Višegrad	736	102	13,9
Derвента	3720	88	2,4	Maglaj	1578	9	0,6	Vitez	759	3	0,4
Doboј	4256	95	2,2	Modriča	2113	37	1,5	Vlasenica	441	25	5,7
				Mostar	3286	129	3,9	Zavidovići	995	4	0,4
				Mtlenčić				Zenica	2161	35	1,4
				Grad	1229	43	3,4	Zvornik	1901	23	1,2
				Neum	143	0	0,0				
				Nevesinje	676	25	3,1				
				Odžak	2938	32	0,9				
				Olovo	301	12	4,0				
				Orašje	2614	0	0,0				
				Posušje	2133	2	0,1				
				Prijedor	5174	216	4,2				

1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
Zepče	752	1	0,1	Korčula	462	2	0,4	UKUPNO			
Zivinice	1477	23	1,6	Kostajnica	638	16	2,5	HRVAT-			
UKUPNO				Krapina	686	4	0,6	SKA	210330	5050	2,4
B i H	182940	4834	2,6	Križevci	1563	4	0,3	SR MAKEDONIJA			
SR CRNA GORA				Krk	327	12	3,7	Berevo	610	41	6,7
Bar	2325	197	8,5	Kutina	1760	13	0,7	Bitola	31579	251	0,8
Bijelo Polje	1009	44	4,4	Labin	430	12	2,8	Brod	513	28	5,5
Budva	105	4	3,8	Lastovo	5	0	0,0	Debar	934	11	1,2
Cetinje	183	11	6,0	Ludbreg	1010	15	1,5	Delčevo	325	20	6,2
Danilovgrad	252	14	5,6	Makarska	541	8	1,5	Demir Hisar	2186	40	1,8
Herceg Novi	380	33	10,0	Metković	863	11	1,3	Gevgelija	326	12	3,7
Ivangrad	1879	123	6,4	Našice	2339	86	3,7	Gostivar	4917	45	0,9
Kolasin	274	18	6,6	Nova				Kavadarci	419	6	1,4
Kotor	327	27	8,3	Gradiška	3904	127	3,3	Kičevo	4192	244	5,8
Mojkovac	117	3	2,6	Novi Marof	1278	14	1,1	Kočani	1202	50	4,2
Nikšić	728	63	8,7	Novska	1460	18	1,2	kratovo	229	79	34,5
Plav	2241	54	2,4	Obrovac	280	4	1,4	Kriva			
Plužine	38	1	2,6	Ogulin	1208	85	7,0	Palanka	461	92	20,0
Plijevlja	673	8	1,2	Omiš	1862	34	1,8	Kruševo	743	21	2,8
Rožaj	474	23	4,9	Opatija	833	52	6,2	Kumanovo	4379	124	2,8
Savnik	99	4	4,0	Orahovica	900	13	1,4	Negotino	203	0	0,0
Titograd	4171	249	6,0	Osijek	6948	109	1,6	Ohrid	6105	89	1,5
Tivat	179	28	15,6	Otočac	1766	54	3,1	Pripel	4870	75	1,5
Ulcinj	3349	107	3,2	Ozalj	1347	40	3,0	Probištip	58	18	31,0
Zabljak	40	0	0,0	Pag	273	8	2,9	Radoviš	303	20	6,6
UKUPNO				Pakrac	1359	29	2,1	Resen	7617	60	0,8
CRNA GORA	18843	1016	5,4	Pazin	248	9	3,6	Skopje	8729	569	6,5
SR HRVATSKA				Petrinja	1048	11	1,0	Struga	3987	119	3,0
Beli				Podravska				Strumica	2181	84	3,9
Manastir	2188	31	1,4	Slatina	1222	23	1,9	Sveti			
Benkovac	2856	252	8,8	Poreč	146	6	4,1	Nikole	220	25	11,4
Biograd	1246	74	5,9	Pregrada	432	0	0,0	Stip	607	14	2,3
Bjelovar	3063	21	0,7	Pula	1166	45	3,9	Tetovo	10976	254	2,3
Brač	684	6	0,9	Rab	502	13	2,6	Titov			
Buže	134	2	1,5	Rijeka	4544	119	2,6	Veles	1178	67	5,7
Buzet	32	0	0,0	Rovinj	256	14	5,5	Valandovo	122	8	6,6
Cres-Lošinj	161	4	2,5	Senj	425	28	6,6	Vinica	747	20	2,7
Crikvenica	623	15	2,4	Sinj	4524	116	2,6	UKUPNO			
Čabar	398	180	45,2	Sisak	3294	46	1,4	MAKEDO-			
Čakovec	9697	54	0,6	Slavonska				NIJA	100918	2486	2,5
Čazma	618	17	2,8	Požega	4233	118	2,8	SR SLOVENIJA			
Darugar	1140	37	3,2	Slavonski				Ajdovščina	231	8	3,5
Delnice	480	13	2,7	Brod	5807	114	2,0	Brežice	1340	12	0,9
Donja				Slunj	1653	63	3,8	Celje	2011	29	1,4
Stubica	1612	14	0,9	Split	7173	206	2,9	Cerknica	279	36	12,9
Donji				Sibenik	3833	198	5,2	Crnomelj	546	10	1,8
Lapac	240	13	5,4	Titova				Domžale	681	16	2,3
Donji				Korenica	651	16	2,5	Dravograd	147	0	0,0
Miholjac	981	19	1,9	Troglir	676	26	3,8	Gornja			
Drniš	2047	80	3,9	Valpovo	1486	13	0,9	Radgona	830	3	0,4
Dubrovnik	1622	27	1,7	Varaždin	2753	27	1,0	Grosuplje	351	4	1,1
Duga Resa	1877	42	2,2	Vinkovci	5726	154	2,7	Hrastnik	355	2	0,6
Dugo Selo	612	6	1,0	Virovitica	2409	46	1,9	Idrija	79	2	2,5
Dvor	547	31	5,7	Vis	31	0	0,0	Ilirska			
Đakovo	4892	55	1,1	Vojnić	512	10	2,0	Bistrica	171	34	19,9
Đurđevac	1596	9	0,6	Vrbovec	1129	11	1,0	Izola	278	4	1,4
Garešnica	888	7	0,8	Vrginmost	1734	79	4,6	Jesenice	1505	27	1,8
Glina	1051	13	1,2	Vrgorac	439	1	0,2	Kamnik	377	6	1,6
Gospić	2082	33	1,6	Vukovar	2759	113	4,1	Kočevje	741	43	5,8
Gračac	667	18	2,7	Zabok	704	4	0,6	Koper	650	23	3,5
Grubišno				Zadar	6737	323	4,8	Kranj	1412	39	2,8
Polje	572	7	1,2	Zagreb				Krško	1056	15	1,4
Hvar	254	8	3,1	uže				Laško	560	20	3,6
Imotski	6107	172	2,8	područje	26315	620	2,4	Lenart	650	5	0,8
Ivanec	1485	6	0,4	Samobor	1863	41	2,2	Lendava	2315	41	1,8
Ivanić-Grad	641	6	0,9	Sesvete	2953	7	0,2	Litija	284	7	2,5
Jastrebarsko	3160	43	1,4	Velika				Logatec	92	4	4,3
Kardeljevo	346	5	1,4	Gorica	2556	11	0,4	Ljubljana	4075	98	2,4
Karlovac	4940	173	3,5	Zaprešić	1894	13	0,7	Ljutomer	1009	5	0,5
Klanjec	255	0	0,0	Zelina	878	15	1,7	Maribor	9206	52	0,6
Knin	1523	60	3,9	Zlatar-				Metlika	280	2	0,7
Koprivnica	2794	16	0,6	-Bistrica	1012	0	0,0	Mozirje	315	3	1,0
				Zupanja	4191	40	1,0				

1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
Murska Sobota	4049	48	1,2	Čajetina	224	58	25,9	Vlasotnice	480	106	22,1
Nova Gorica	522	33	6,3	Cicevac	288	61	21,2	Vranje	1330	292	22,0
Novo Mesto	972	22	2,3	Cuprija	2711	213	7,9	Vrnjačka Banja	615	96	15,6
Ormož	823	2	0,2	Despotovac	5147	1525	29,6	Zaječar	2071	237	11,4
Piran	484	15	3,1	Dimitrovgrad	289	87	30,1	Zabari	3720	537	14,4
Postojna	133	14	10,5	Doljevac	372	49	13,2	Žagubica	1021	130	12,7
Ptuj	4005	18	0,4	Gadžin Han	527	42	8,0	Zitorađa	364	51	14,0
Radlje ob Dravi	403	1	0,2	Golubac	1379	143	10,4				
Radovljica	683	14	2,0	Gornji Milanovac	1073	345	32,2	UKUPNO SRBIJA — područje bez AP	203421	31198	15,3
Ravne na Koroškem	500	4	0,8	Ivanjica	594	211	35,5	SAP KOSOVO			
Ribnica	503	13	2,6	Kladovo	4499	355	7,9	Dečani	1659	26	1,6
Sevnica	848	12	1,4	Knić	542	74	13,7	Dragaš	1411	83	5,9
Sežana	210	20	9,5	Knjaževac	654	127	19,4	Đakovica	4106	92	2,2
Slovenska Bistrica	1115	8	0,7	Koceljeva	762	64	8,4	Glogovac	442	26	5,9
Slovenske Konjice	783	11	1,4	Kosjerić	428	103	24,1	Gnjilane	3406	54	1,6
Slovenj Gradec	166	3	1,8	Kragujevac	3648	602	16,5	Istok	2341	195	8,3
Sentjur pri Celju	630	8	1,3	Kraljevo	2752	598	21,7	Kačanik	601	7	1,2
Skofja Loka	460	13	2,8	Krupanj	297	46	15,5	Klina	1528	20	1,3
Smarje pri Jelšah	1021	16	1,6	Kruševac	4149	399	9,6	Kosovska Kamenica	2228	24	1,1
Titovo Velemenje	350	4	1,1	Kučevo	3558	180	5,1	Leposavić	158	2	1,3
Tolmin	496	52	10,5	Kursumlija	475	98	20,6	Lipljan	1175	82	7,0
Trbovlje	415	1	0,2	Lajkovac	505	61	12,1	Orahovac	1355	54	4,0
Trebnje	319	17	5,3	Lebane	524	174	33,2	Peć	3826	107	2,8
Tržič	214	6	2,8	Leskovac	2685	420	15,6	Podujevo	950	29	3,1
Vrhnika	300	11	3,7	Loznica	3450	310	9,0	Priština	1515	52	3,4
Zagorje ob Savi	322	2	0,6	Lučani	511	173	33,9	Prizren	3863	128	3,3
Zalec	931	25	2,7	Ljig	424	43	10,1	Srbica	734	8	1,1
UKUPNO SLOVENIJA	53483	943	1,8	Ljubovija	237	43	18,1	Suva Reka	1624	39	2,4
SR SRBIJA — područje bez AP				Majdanpek	477	115	24,1	Titova Mitrovica	1140	40	3,5
Aleksandrovac	821	158	19,2	Mali Zvornik	213	17	8,0	Uroševac	2743	130	4,7
Aleksinac	1714	124	7,2	Malo Crniće	3606	159	4,4	Vitina	1773	9	0,5
Arandelovac	1161	160	13,8	Medveda	526	112	21,3	Vučitrn	856	39	4,6
Arilje	353	92	26,1	Merošina	437	84	19,2	UKUPNO KOSOVO	39434	1246	3,2
Babušnica	386	54	14,0	Mionica	491	80	16,3	SAP VOJVODINA			
Bajina Bašta	562	188	33,5	Negotin	8048	927	11,5	Ada	792	35	4,4
Batočina	1869	641	34,3	Niš	3829	407	10,6	Alibunar	2555	62	2,4
Bela Palanka	215	47	21,9	Nova Varoš	218	69	31,7	Apatin	1333	8	0,6
Beograd uže područje	35763	4971	13,9	Novi Pazar	1835	238	13,0	Bač	1203	59	4,9
Barajevo	964	147	15,2	Osečina	497	161	32,4	Bačka Palanka	1156	41	3,5
Grocka	2611	328	12,6	Paraćin	3649	507	13,9	Bačka Topola	951	22	2,3
Lazarevac	1430	196	13,7	Petrovac	7161	1165	16,3	Bački Petrovac	558	20	3,6
Mladenovac	1810	207	11,4	Pirot	1152	259	22,5	Bečej	1284	47	3,7
Obrenovac	2535	243	9,6	Požarevac	6173	444	7,2	Bela Crkva	2252	59	2,6
Sopot	748	126	16,8	Požega	626	201	32,1	Beočin	162	4	2,5
Blace	506	62	12,3	Preševo	1855	50	2,7	Čoka	366	8	2,2
Bogatić	1169	108	9,2	Priboj	737	108	14,7	Indija	2081	117	5,6
Bojnik	351	99	28,2	Prijepolje	752	196	26,1	Irig	338	25	7,4
Boljevac	1023	88	8,6	Prokuplje	1890	282	14,9	Kanjžiža	923	7	0,8
Bor	594	121	20,4	Rača	958	204	21,3	Kikinda	1228	30	2,4
Bosilegrad	130	8	6,2	Raska	362	57	15,7	Kovačica	1863	103	5,5
Brus	764	317	41,5	Ražanj	443	120	27,1	Kovin	1778	165	9,3
Bujanovac	2017	72	3,6	Rekovac	1050	151	14,4	Kula	1647	56	3,4
Crna Trava	41	5	12,2	Sjenica	786	230	29,3	Mali Idoš	420	20	4,8
Čačak	1526	390	25,6	Smederevo	4572	460	10,1	Nova Crnja	575	26	4,5
				Smederevska Palanka	2114	370	17,5	Novi Bečej	824	41	5,0
				Sokobanja	635	102	16,1	Novi Kneževac	499	10	2,0
				Surdulica	571	15	2,6	Novi Sad	5390	165	3,1
				Svetozarevo	2811	525	18,7	Ođzaci	1190	27	2,3
				Svilajnac	6302	2921	46,4	Opovo	224	37	16,5
				Svrližig	365	50	13,7				
				Šabac	3885	376	9,7				
				Titovo Užice	680	193	28,4				
				Topola	1226	156	12,7				
				Trgovište	131	49	37,4				
				Trstenik	2449	232	9,5				
				Tutin	683	88	12,9				
				Ub	1596	242	15,2				
				Valjevo	1937	297	15,3				
				Varvarin	2259	219	9,7				
				Velika Plana	4446	1151	25,9				
				Veliko Gradište	3595	195	5,4				
				Vladičin Han	415	39	9,4				
				Vladimirci	1604	170	10,6				

1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
Pančevo	4407	267	6,1	Sremska				Vršac	4477	87	1,9
Pećinci	301	32	10,6	Mitrovica	2231	109	4,9	Zrenjanin	4228	137	3,2
Plandište	1299	33	2,5	Stara				Zabalj	784	26	3,3
Ruma	1701	80	4,7	Pazova	1680	129	7,7	Zitište	1271	45	3,5
Sečanj	769	19	2,5	Subotica	3608	51	1,4				
Senta	548	4	0,7	Šid	1223	31	2,5	UKUPNO			
Sombor	2928	41	1,4	Temerin	747	14	1,9	VOJVO-			
Srbobran	403	25	6,2	Titel	482	12	2,5	DINA	65591	2331	3,6
				Titov Vrbas	912	25	2,7				

Izvor: Popis stanovništva 1981 (prema: 20).

LITERATURA:

1. Attali, Jacques. *Les trois mondes. Pour une théorie de l'après-crise*. Paris: Fayard, 1981.
2. Albrecht, Günter. *Sociologie der geographischen Mobilität*. Stuttgart: F. Enke Verlag, 1972.
3. »Analyse informatique des résultats de la réinsertion des travailleurs étrangers dans leur pays d'origine au 31 décembre 1987«. *Actualités Migrations*, Paris, 1988, br. 224, str. 1-8.
4. Bogovič, Alenka; Cajko, Borut. *Slovenci v Franciji*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1983.
5. Bastide, Henri. *Les enfants d'immigrés et l'enseignement français*. Paris: PUF, 1982.
6. Cherini, Marcello. »Etničke manjine. Moć i opštenje.« *Kultura*, Beograd, 1987, br. 76-77, str. 99-111.
7. Duverger, Maurice. *Janus. Dva lica Zapada*. Zagreb: Globus, 1980.
8. *(Les) enfants de migrants à l'école*. Paris: OCDE, 1987.
9. »Francusko-jugoslavenski odnosi«, u: *Enciklopedija Jugoslavije*, t. 4. Zagreb: JLZ »Miroslav Krleža«, 1986, str. 217-252.
10. Friganović, Mladen. »Kvantitativna i strukturna obilježja jugoslavenskih radnika u Francuskoj«, u: Friganović, M.; Morokvašić, M.; Baučić, I. *Iz Jugoslavije na rad u Francusku/Les travailleurs yougoslaves en France*. Zagreb: Institut za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, 1972, str. 7-76.
11. Guillon, Michelle. »Les Français par acquisition: dossier documentaire«. *Revue Européenne des Migrations Internationales*, Poitiers, IV/1988, br. 3, str. 125-145.
12. Haralambos, Michael; Heald, Robin. *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Globus, 1989.
13. Helmholtz, C. Van. *L'immigration en France en 1982* (SOPEMI). Paris: OCDE, 1982.
14. Holjevac, Većeslav. *Hrvati izvan domovine*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1968².
15. »Intégration des populations immigrées«. *Actualités Migrations*, Paris, 1989, br. 286, str. 1-8.
16. »Iseljništvo«, u: *Enciklopedija Jugoslavije*, t. 5. Zagreb: JLZ »Miroslav Krleža«, 1988, str. 584-609.
17. Jackson, John A. *Migration. Aspects of Modern Sociology*. London; New York: Longman, 1986.
18. »(Le) journal des activités de l'OMI 1987«. *Actualités Migrations*, Paris, 1988, (spec.) br. 231-232, str. 1-51.
19. »(Le) journal des activités de l'OMI 1988«. *Actualités Migrations*, Paris, (spec.) br. 283-284, str. 1-59.

20. *Jugoslovenski građani na privremenom radu u inostranstvu i članovi porodice koji s njima borave prema zemlji rada-boravka, polu i mestu rođenja* (Popis stanovništva... u 1981, tab. 039). Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1985.
21. Kolar-Dimitrijević, Mira. »Djelovanje velike ekonomske krize na migracionu kretanja jugoslavenskih naroda«, u: *Svetska ekonomska kriza 1929—1934. godine i njen odraz u zemljama jugoistočne Evrope*. Beograd: Balkanološki institut, 1976, str. 337—366.
22. Kastoryano, Riva. »L'Etat et les immigrés: France, Allemagne, Grande-Bretagne et Etats-Unis«. *Revue Européenne des Migrations Internationales*, Poitiers, V/1989, br. 1, str. 9—20.
23. Katunarić, Vjeron. *Dijalektika i sociologija*. Zagreb: Školska knjiga, 1986.
24. Козлов, В. И.; Руденский, Н. Е. »Этнические процессы в зарубежной Европе«, u: Бромлей, Ю. В. (ur.). *Этнические процессы в современном мире*. Москва: Наука, 1987.
25. Kuzmanović, Dejan. *Rapport d'étude sur la communauté yougoslave en France*. Paris: Communauté parisienne des clubs et associations yougoslaves; ADRI, 1984.
26. Lafay, N.; Tran, K. *L'immigration en France en 1981* (SOPEMI). Paris: OCDE, 1982.
27. Lebon, André. »France. La population étrangère au recensement de 1982«. *Dossier migrations*, juillet-août 1984, br. 21.
28. Lebon, André. »Les populations étrangères en France«. *Revue Européenne des Migrations Internationales*, Poitiers, I/1985, br. 2, str. 187—204.
29. Lebon, André. »Immigration et présence étrangère (Le rapport Sopemi France de 1984 à 1986)«. *Hommes & Migrations*, Paris, mai 1987, br. 1103, str. 33—44.
30. Lebon, André. »Population active — Travailleurs et demandeurs d'emploi (Le rapport Sopemi 1984—1986)«. *Hommes & Migrations*, Paris, juin 1987, br. 1104, str. 21—33.
31. Le Bras, Hervé. »La France, pays d'immigration«. *Hommes & Migrations*, Paris, juillet-août-septembre 1988, br. 1114, str. 9—13.
32. *Lica na privremenom radu u inostranstvu prema popisu stanovništva i stanova 1971*. Beograd: Savezni savod za statistiku, 1971. (Statistički bilten 679)
33. Mesić, Milan. »Evropska migracijska situacija i perspektiva«. *Migracijske teme*, Zagreb, IV/1988, br. 4, str. 371—394.
34. Mežnarić, Silva. »Jugoslavenska sociologija (vanjskih) migracija — pokušaj sistematizacije«. *Migracijske teme*, Zagreb, I/1985, br. 1, str. 77—96.
35. Morokvašić, Mirjana. *Les Yougoslaves en France. Recherche des liens entre l'identité national et l'acculturation (thèse de doctorat)*. Paris: Ecole Pratique des Hautes Etudes, 1971.
36. Morokvašić, Mirjana. »Neka sociološka obeležja jugoslavenskih radnika u Francuskoj. Privremenost, nacionalni identitet i povratak«, u: Friganović, M.; Morokvašić, M.; Baučić, I. *Iz Jugoslavije na rad u Francusku/Les travailleurs yougoslaves en France*. Zagreb: Institut za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, 1972, str. 77—93.
37. Национальные меньшинства и иммигранты в современном капиталистическом мире. Киев: Наукова думка, 1984.
38. Noiriel, Gérard. »Enseigner l'histoire de l'immigration«. *Hommes & Migrations*, Paris, juillet-août-septembre 1988, br. 1114, str. 23—27.
39. »(Les) nouvelles conditions de séjour et d'entrée des étrangers en France (Le dispositif mis en place le 2 août 1989)«. *Actualités Migrations*, Paris, 1989, br. 290, str. 1—24.
40. Pavlović, Mihailo (prir.). *Temoignages français sur les Serbes et la Serbie 1912—1918/Francuzi o Srbima i Srbiji 1912—1918*. Beograd: Narodna knjiga, 1988.
41. Pišlar, Marica. *L'émigration yougoslave en France entre les deux guerres (Mémoire de Maitrise)*. Strasbourg: Université des Sciences Humaines, 1975.

42. Purković, Miodrag Al. *Avinjonske pape i srpske zemlje*. Požarevac, 1934.
43. *Rapport final du groupe de projet*. Strasbourg: Conseil de l'Europe, 1986.
44. Stamenovitch, Christa. *L'émigration yougoslave (serbo-croato-slovène)*. Paris: A. Pedone, s.a.
45. Stasi, Bernard. *L'immigration: une chance pour la France*. Paris: R. Laffont, 1984.
46. Strassoldo, Raimondo. *Temi di sociologia delle relazioni internazionali*. Gorizia: ISIG, 1979.
47. Supek, Rudi. »Moć i učestvovanje«, u: *Globalni društveni sistem*. Zagreb: IDIS, 1980.
48. Šegvić, Vesela. *Povratak jugoslovenske ekonomske emigracije 1945—1951*. Beograd: Rad, 1953.
49. Tanić, Živan. *Seljaci na evropskim raskršnicama. Analiza ekonomskih migracija*. Beograd: IDN, 1974.
50. Touraine, Alain. *Postindustrijsko društvo*. Zagreb: Globus, 1980.
51. Wiatr, Jerzy J. *Spoleczeństwo, Wstęp do socjologii systematycznej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977.
52. Wisniewski, Jean. »Les résidents étrangers en France en 1981«. *Hommes & Migrations*, Paris, 1982, br. 1042, str. 3—13.
53. Wisniewski, Jean. *Etrangers en France: Des chiffres et des hommes. Vérités statistiques sur l'immigration*. Paris: Hommes & Migrations (dodatak br. 1090), mars 1986.
54. Zamora, François; Lebon, André. »Combien d'étrangers ont quitté la France entre 1975 et 1982?«. *Revue Européenne des Migrations Internationales*, Poitiers, 1/1985, br. 1, str. 67—80.

BETWEEN YUGOSLAVIA AND FRANCE (A VIEW ON YUGOSLAV MIGRATIONS IN FRANCE)

SUMMARY

The study apply socio-historical and sociological approaches in the examination of flows, stocks and the perspectives of Yugoslav migration to France. The authors use statistic data and analyse the migration policies as well as the socio-historical and cultural contexts of the emigration (Yugoslav) and the immigration (French) societies. Yugoslav immigration to France, in which some 100.000 people of Yugoslav origin (mostly from Serbia without its provinces) presently live, is marked by a tendency towards stability, linked also with family reunification. Naturalisation (lately on the increase), integration (mere attempts in the French migration policy) and return, are all a real possibility for these people living between two societies.

ENTRE LA YUGOSLAVIE ET LA FRANCE (UN REGARD SUR LES MIGRATIONS YUGOSLAVES EN FRANCE)

SOMMAIRE

Cette étude part d'une approche socio-historique et sociologique pour mettre au point les mouvements, l'état et les perspectives de la migration yougoslave en France. En se servant de données statistiques, les deux auteurs analysent les politiques de migration dans le contexte socio-historique et culturel de la société d'émigration (yougoslave) et celle de l'immigration (française). Comptant autour de 100 000 personnes (la majorité venant de la Serbie centrale, sans provinces autonomes) l'immigration économique yougoslave est en train de s'établir en France et de se réunir sur la plan familial. La naturalisation (en augmentation dans les dernières années), l'intégration (premiers essais dans la politique française d'immigration) ou le retour sont les possibilités qui s'offrent à cette population prise entre deux sociétés.